

НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлено аналіз науково-методологічних підходів щодо професійної підготовки з безпеки життєдіяльності майбутніх вчителів природничого напрямку підготовки. Результати аналізу сучасних методологічних підходів свідчать про їхні значні наукові можливості у вивченні і вдосконаленні професійної підготовки майбутнього вчителя.

Ключові слова: професійна підготовка, професійні компетенції, безпека життєдіяльності, системний підхід, діяльнісний підхід, компетентнісний підхід, акмеологічний підхід, аксіологічний підхід, інтегративний підхід.

Проблема професійної підготовки досить широко представлена у наукових дослідженнях сьогодення. Здебільшого професійну підготовку розглядають як сукупність уже здобутих спеціальних знань, навичок, умінь, якостей, досвіду праці та норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії; або, з іншого боку, як процес повідомлення учням відповідних знань і умінь [13]. Н. Хмель розглядає професійну підготовку як «процес формування спеціаліста для однієї з галузей трудової діяльності, що пов'язана з оволодінням визначеним родом занять, професією. Мета її – набуття професійної освіти, яка є результатом засвоєння систематизованих знань, умінь, навичок і необхідних особистісно-професійних якостей» [12].

С. Стрижак у своєму дисертаційному дослідженні визначає професійну підготовку вчителя як процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками, що необхідні майбутньому вчителю для ефективного здійснення професійної діяльності [11].

О. Пехота розглядаючи професійну підготовку майбутнього вчителя, конкретизує її у неперервному професійному розвитку і визначає такі її функції:

– соціально-гуманітарна, що передбачає поглиблення та професіоналізацію знань студентів із таких напрямів: українознавчого, філософського, соціологічного, історичного, правознавчого, економічного, фізкультурно-оздоровчого, екологічного, культурологічного, релігієзнавчого, етико-естетичного. Ця функція підкреслює наступність, ступеневість та безперервність здобуття освіти протягом життя;

– психолого-педагогічна забезпечує студентів знаннями з фундаментальних навчальних дисциплін: педагогіки та психології;

– фахова передбачає набуття студентами теоретичних знань з основ наук відповідної спеціальності та спеціалізації, вироблення практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення професійної педагогічної діяльності, що забезпечується ступеневістю вищої освіти і диференціюється з урахуванням специфіки спеціальностей. Її зміст визначається фундаментальними навчальними дисциплінами; навчальними дисциплінами фахового спрямування та з методик вивчення шкільних предметів;

– практична має на меті поглиблення теоретичних знань; вироблення у майбутніх педагогів умінь і навичок практичної діяльності в навчально-виховних закладах; формування та розвиток професійно-педагогічних умінь і навичок; оволодіння сучасними методами і формами педагогічної діяльності; формування творчого дослідницького підходу до педагогічної діяльності [7].

Метою даної статті є аналіз науково-методичних підходів щодо професійної підготовки з безпеки життєдіяльності майбутніх вчителів природничого напрямку підготовки.

Вченими розглядалися різні підходи щодо визначення сутності педагогічної підготовки та її структури. В своєму дослідженні розглянемо методологічні підходи, що визначають специфіку побудови освітнього процесу, зокрема: системний, діяльнісний, компетентнісний, акмеологічний, аксіологічний та інтегративний.

Системний підхід – це особлива дослідницька позиція, спосіб сприйняття дійсності, що характеризується тим, що аналізований об'єкт розглядається як система, акцент робиться на виявленні всього різноманіття зв'язків і відносин, що мають місце як усередині досліджуваного об'єкта, так і з зовнішнім оточенням, середовищем.

Л. Спіріним розроблені методичні основи системного аналізу, розглянута педагогічна діяльність не тільки як самостійна система, але і як компонент мети системи – педагогічної системи – складної соціальної, динамічної системи керування [10].

О.А. Абдуліна професійну підготовку вчителя теж розглядає в якості системи. Ця система поєднує суспільно-політичну, психолого-педагогічну, спеціально-наукову, методичну і загальнокультурну підготовку [1].

Специфікою системного підходу є орієнтація на фактори, що забезпечують цілісність об'єкта. Особлива увага звертається на явище системоутворюючих зв'язків, які в першу чергу відповідальні за цілісність досліджуваного явища або об'єкта. Ми розглядаємо формування компетенцій з безпеки життєдіяльності як систему, що включає в себе безліч взаємопов'язаних і незалежних елементів, які обумовлюють упорядковану послідовність її різних компонентів і рівнів. Для нашого дослідження важливо, що з точки зору системного підходу специфіка системи методики формування і розвитку професійних компетенцій з безпеки життєдіяльності у майбутніх вчителів природничого напрямку підготовки не вичерпується особливостями складових її елементів, а пов'язана з характером взаємодії між ними, механізмом зв'язків і відносин між елементами даної системи, що забезпечують її цілісність і функціонування.

Діяльнісний підхід – це методологічний принцип, основою якого є категорія предметної діяльності людини (групи людей, соціуму в цілому). Діяльність – форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті. Діяльність людини може розглядатися в загальному значенні цього слова – як динамічна система взаємодії людини із зовнішнім середовищем, а також у вузькому, конкретному – як специфічна професійна, наукова, навчальна тощо форма активності людини, у якій вона досягає свідомо поставлених цілей, що формуються внаслідок виникнення певних потреб.

Питанням діяльнісного підходу присвятили свої дослідження Л. Виготський, В. Загвязинський, О. Леонтьєв, Г. Костюк, П. Гальперін та ін.

У процесі діяльності людина виступає як суб'єкт діяльності, а її дії спрямовані на зміни її діяльності у процесі діяльності. Будь-яка діяльність здійснюється завдяки множині взаємопов'язаних дій – одиниць діяльності. Мета діяльності зумовлена певною потребою, задоволення якої потребує певних дій. Завдання діяльності – це потреба, яка виникає за певних умов і може бути реалізована завдяки визначеній структурі діяльності, до якої належать.

Зокрема О. Леонтьєв зазначає, що завдяки діяльності особистість стає суб'єктом пізнання та перетворення дійсності. Реальним базисом особистості є сукупність її суспільних відношень до світу, що реалізуються завдяки діяльності [5].

Діяльнісний підхід визначає організацію навчальної діяльності студента, в якій він був би активним у пізнанні, спілкуванні, своєму розвитку. Студент в цьому випадку виступає як активне начало, як суб'єкт взаємодії, що виконує певну послідовність різного роду дій, в тому числі психічних. Всі функціональні можливості психіки включені в суцільність здійснюваної діяльності вирішення завдань.

Стосовно до проблеми формування компетенцій з безпеки життєдіяльності діяльнісний підхід означає виявлення і опис тих способів діяльності в професійній підготовці, які повинні привести студентів до розкриття ціннісного аспек-

ту навчального змісту. На нашу думку, переведення знань, умінь у відносини і поведінку студентів призведе до закріплення професійної діяльності в галузі безпеки життєдіяльності, оволодіння новими діяльностями, які стануть нормою поведінки майбутнього вчителя.

Наступним розглянемо компетентнісний підхід, зауваживши, що науковці звертаються до ідей компетентнісного підходу як одного з провідних напрямів вдосконалення національної системи освіти. Головною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно-орієнтована освіта, яка спрямована на комплексне засвоєння різних знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї професійної діяльності, набуває соціальної самостійності, стає мобільною та кваліфікованою, вільно орієнтується в навколишньому середовищі та успішно вирішує складні завдання.

О. Пометун зазначає, що під «компетентнісним підходом» слід мати на увазі спрямованість освітнього процесу на формування ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу, вважає автор, буде формування загальної компетентності людини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості. Науковець визначає компетентності як спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і розв'язувати, незалежно від ситуації, проблеми, характерні для певної сфери діяльності [8].

Н. Бібік аналізує компетентнісний підхід в освітньому процесі як переорієнтацію «з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі» і розгляд цього результату з погляду потреби суспільством, забезпечення спроможності випускника відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем [2].

Компетентнісний підхід зумовлює зміни у підходах до формування змісту підготовки, визначення переліку навчальних дисциплін і скорочення їх кількості у навчальних планах, визначення компетентностей з кожного предмета і формування змісту кожного предмета та підбір необхідної для навчального процесу інформації. Важливо врахувати, що формування професійних компетентностей може змінюватися, але в межах освітньо-кваліфікаційної характеристики та Концепції підготовки за спеціальністю.

Незважаючи на суттєві наукові, теоретичні й практичні розробки проблеми впровадження компетентнісного підходу до здобуття якісної освіти, її стан залишається не досить задовільним. Це стосується й компетенцій з безпеки життєдіяльності, що формуються у студентів вищих навчальних закладів.

Питання компетентнісного підходу до професійної підготовки студентів з безпеки життєдіяльності розкриваються в роботах В. Бикова, В. Бегуна, Г. Гогіташвілі, Є. Желібо, В. Заплатинського, О. Запорожця, М. Ігнарович, О. Кобилянського, В. Лапіна, О. Телешак, В. Худолей та ін. Проаналізувавши наукові праці вище згаданих науковців, погоджуємось, що компетентності з безпеки життєдіяльності – це інтегрований результат навчальної діяльності студентів природничого напрямку підготовки, який базується на сумі знань, отриманих у процесі освіти з питань безпеки життєдіяльності при вивченні спеціальних дисциплін (безпека життєдіяльності, охорона праці, цивільного захисту) та дисциплін психолого-педагогічної й фундаментальної підготовки, і виявляється у вміннях, необхідних для сучасного життя, готовності особистості діяти в різноманітних життєвих ситуаціях, здатність та готовність до досягнення більш якісного результату діяльності. Адже безпека життєдіяльності – це інтегрований напрям підготовки гуманітарно-технічного спрямування, який узагальнює дані відповідної науково-практичної діяльності [9].

Акмеологічний підхід спрямований на вдосконалення і корекцію професійної діяльності, забезпечує керування індивідуально-професійним розвитком майбутнього вчителя, орієнтує його на постійне самовдосконалення і здатність до самореалізації, саморегуляції і самоорганізації.

Акмеологічний підхід орієнтований на цілісний і стійкий розвиток освітніх систем і суб'єктів освітнього процесу в умовах цих систем. Педагог і вихованець, перебуваючи у творчій взаємодії і співробітництві, забезпечують успіх один одного в їх самореалізації, у розвитку духовно-морального потенціалу особистості.

Значний внесок у становлення і розвиток акмеологічної науки зробили Б. Ананьєв, В. Бехтерев, Н. Рибніков, О. Степанова та інші. Акмеологічний підхід до аналізу освітніх систем та професійного становлення фахівця вбачає, що найважливішим чинником досягнення вершин професіоналізму в будь-якому виді складної діяльності, що вимагає фахової освіти, є компетентність, а в основі саморуку до «вершин» – система цінностей людини [4]. Акмеологічний підхід забезпечує розвиток особистості педагога через органічну єдність процесів професійного виховання, соціалізації, а також самовиховання і саморозвитку.

Аксіологічний підхід характеризує цінності як основу регуляції людської поведінки, навчальної і професійної діяльності, прийняття рішень у ситуаціях вибору, дає змогу аналізувати процес формування системи знань, умінь, навичок через детермінацію ціннісного ставлення педагога й учня до змісту і результатів власної діяльності, професійних ролей і позицій. Цінності є складним соціально-психологічним утворенням, у якому поєднуються цільова і мотиваційна спрямованість орієнтацій. Сутність аксіологічного підходу до підготовки спеціаліста полягає в орієнтації професійної освіти на формування в студентів системи загальнолюдських і професійних цінностей, що визначають їхнє ставлення до світу, до своєї діяльності, до самого себе як людини і професіонала.

Науковці-дослідники І. Бех, Б. Гершунський, М. Євтух, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Сластьонін, Н. Ткачова та інші розглядають засади аксіологічної проблематики в освіті як основу духовної культури майбутнього педагога.

Сформувати відповідний сучасним суспільним вимогам світогляд у майбутніх фахівців допоможе аксіологічний підхід до навчального процесу, який передбачає орієнтацію на набір відповідних професійних цінностей. Перспективним кроком у напрямку формування компетенцій з безпеки життєдіяльності у студентів має стати проектування навчального процесу на аксіологічній основі. Зокрема, формування загальнокультурних компетенцій, що охоплюють:

- застосування навичок культури безпеки, популяризування та прищеплювання їх у професійній та громадській діяльності тощо.
- опанування моделі культури безпеки та поведінки в умовах різноманітності світу і людської цивілізації в її технологічному розвитку;
- культуру безпеки і усвідомлення того, що питання безпеки й збереження навколишнього середовища розглядаються як найважливіші пріоритети в житті й діяльності кожної людини.

Отже, аксіологічний підхід до професійно-педагогічної підготовки передбачає формування в студентів системи ціннісних орієнтацій, які задають загальну спрямованість інтересам і прагненням особистості, ієрархію індивідуальних переваг, мотиваційну програму діяльності і, в кінцевому підсумку, визначають рівень готовності майбутнього спеціаліста до реалізації життєвих і професійних планів.

Реалізація тенденцій розвитку освіти в сучасних умовах неможлива без інтегративного підходу, оскільки інтеграція – це процес і результат створення єдиного, цілісного змісту навчання на основі гармонійної реалізації міждисциплінарних зв'язків. Об'єктивною передумовою інтеграції знань є також факт, що багато об'єктів матеріального світу підпорядковуються спільним поняттям та законам, тому процес формування інтегрованого знання може здійснюватися шляхом об'єднання загальнонаукових понять при розкритті навчальної проблеми в змісті єдиного інтегрованого курсу (або в окремих його темах чи розділах) [3].

Проблемі інтеграції присвячено праці Т. Браже, І. Козловської, Л. Масол, О. Савченко, М. Сердюкової та інших.

С. Архангельський, В. Безрукова, М. Берулава, І. Зверев, М. Махмутов переважно працювали над розкриттям сутності інтеграції. Формам, видам і шляхам реалізації інтеграції, зокрема й у професійній освіті, присвячено праці І. Агібалова, Г. Батуріна, Ю. Ганіна, О. Гребенюка, В. Курок, В. Сидоренка, В. Юрженка, І. Яковлева. Інтеграція в освіті передбачає єдність і взаємозв'язок структурних елементів змісту, передбачає єдність виховання, навчання і розвитку особистості студента, взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки студента.

Інтегративність при формуванні компетенцій з безпеки життєдіяльності у майбутніх вчителів природничих дисциплін відображається у змісті та структурі екологічної, професійної освіти та освіти з безпеки діяльності, що дозволяє сформувати у студентів цілісний світогляд. Така освіта реалізує тенденцію інтеграції, об'єднуючи біологічні знання, екологічні знання, знання з безпеки життєдіяльності та професійні розуміння, ціннісне ставлення до природи, оточуючого середовища і поведінку у розвитку професійної особистості студента.

Інтегративний підхід показує, що процес формування особистісних якостей відбувається на основі об'єднання в ціле певних частин. Це означає, що процес вироблення певної особистісної якості бере початок з формування найпростіших елементів безпечної поведінки, які в подальшому ускладнюються, переплітаються і визначають розвиток і зміцнення цих якостей. Такий підхід заснований на тому, що в силу вікових особливостей студентів не можна відразу у всій повноті сформувати особистісну якість. Будь-яка особистісна якість є складним утворенням, і його формування розпочинається з вироблення порівняно простих умінь і навичок поведінки і продовжується в подальшому розвитку. Для нас інтегративний підхід важливий при формуванні професійних компетенцій з безпеки життєдіяльності.

В результаті здійсненого аналізу робимо висновок, що проблема реалізації методологічних підходів у сучасній системі вищої освіти є досить актуальною. Ми показали, що професійна підготовка вчителів природничих дисциплін з безпеки життєдіяльності є педагогічною системою і пріоритетним напрямом в системі професійної підготовки майбутнього вчителя з безпеки життєдіяльності у нашому подальшому дослідженні виступатиме компетентнісний підхід.

Список використаних джерел:

1. Абдуллина О.А. *Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования* / О.А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1990. – 141с.
2. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : бібліотека з освітньої політики. – К. : К.І.С., 2004. – С. 45–50.
3. Козловська І.М. *Метапредметна інтеграція як засіб формування змісту професійної освіти* / І.М. Козловська // *Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. праць. – Львів : ЛДУ БЖД, 2009. – Ч. 2. – С.71–73.
4. Кузьміна Н.В. *Акмеологическая теория повышения качества подготовки специалистов образования* / Н.В. Кузьмина. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2001. – 144 с.
5. Леонтьев А.Н. *Деятельность. Сознание. Личность* / А.Н. Леонтьев. – [2-е изд.]. – М. : Смысл ; Академия, 2005. – 352 с.
6. Мітрасова О.П. *Інтегрований підхід до навчання хімії студентів аграрного університету* : монографія / О.П. Мітрасова. – Миколаїв : МДАУ, 2006. – 295 с.

7. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посібник / за ред. І.А. Зязюна, О.М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.
8. Пометун О. *Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн* / О. Пометун // *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16-25.
9. Сидорчук Л.А. *Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх вчителів при вивченні безпеки життєдіяльності* / Л.А. Сидорчук, О.Г. Чорна // *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна* / [редкол. П.С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. – Вип. 17. – С. 174-176.
10. Спирин Л.Ф. *Основы педагогического анализа* / Л.Ф. Спирин, М.А. Степанский, М.А. Фрумкин. – Ярославль : ЯГПИ, 1985. – 86 с.
11. Стрижак С.В. *Науково-методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін у вищих педагогічних навчальних закладах* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Стрижак Світлана Володимирівна. – Полтава, 2005. – 254 с.
12. Хмель Н.Д. *Теоретические основы профессиональной подготовки учителей* : автореф. дис. ... докт. пед. наук. – К., 1986. – 46 с.
13. *Энциклопедия профессионального образования* : в 3-х т. / под ред. С.Я. Батышева. – М. : АПО, 1999. – Т.2. – 409 с.

О. Г. Чорная

*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка*

НАУЧНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ПО БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье представлен анализ научно-методологических подходов к профессиональной подготовке по безопасности жизнедеятельности будущих учителей естественно-научного направления подготовки. Результаты анализа современных методологических подходов свидетельствуют об их значительные научные возможности в изучении и совершенствовании профессиональной подготовки будущего учителя.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональные компетенции, безопасность жизнедеятельности, системный подход, деятельностный подход, компетентностный подход, акмеологический подход, аксиологический подход, интегративный подход.

O. G. Chorna

Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO TRAINING FUTURE TEACHERS SAFETY LIFE

The article presents the analysis of scientific and methodological approaches to training on safety of future teachers of natural Sciences areas of training. The results of the analysis of modern methodological approaches reflect a significant scientific opportunities in the study and improvement of professional preparation of future teachers.

Key words: professional training, professional competence, safety, system approach, activity approach, competence approach, acmeological approach, axiological approach, integrative approach.

Отримано: 13.08.2013